

OSLAVA DVACÁTÉHO VÝROČÍ
ZALOŽENÍ KABINETU, 1984
OTAKAR NOVÝ A ZDEŇEK LAKOMÝ
(UPROSTŘED), PAVEL HALÍK (ÚPLNĚ
VLEVO), MILOŠ ČERNÝ (VPRAVO)
A PETR KRATOCHVÍL (V ZADNÍ
ŘADE)

Celebration of the 20th anniversary of
the department establishment
Otakar Nový and Zdeňek Lakomý (in
the middle), Pavel Halík (left), Miloš
Černý (right) and Petr Kratochvíl (in the
background)

Zdroj Source: Archiv Pavla Halíka

VZPOMÍNKA NA KABINET TEORIE ARCHITEKTURY

A RECOLLECTION OF THE DEPARTMENT OF ARCHITECTURAL THEORY

Pavel Halík

The 'Department of Architectural Theory and Creation of the Living Environment' of the Czechoslovak Academy of Sciences (ČSAV) was founded in 1964. In the spirit of the then-pervasive political programme of the Communist state, it was intended to use scientific means to develop methods towards the creation of an ideal architectonic and natural environment for the citizens of the socialist state. In turn, these findings were to have served the organs of the state as guidelines in the shaping of programs concerning the given question. The department was formed by a 'multidisciplinary team', compiled from various professions - architecture, sociology, psychology, medicine, agronomy etc. In addition, it coordinated the research investigations of other institutions that addressed similar questions. In the exciting period of the later 1960s, it was fully engaged in the 'renewal process' leading to the Prague Spring, and played host to passionate discussions – yet all this ended with the Soviet occupation in August 1968. In 1972, the Department was dissolved, and its environmental section transferred to the Institute of Landscape Architecture of the ČSAV, with the other (primarily architects) shifted to the Institute for Philosophy and Sociology. Here, if under a different name, the traditions of the pre-1968 Department remained preserved, along with an increase in cooperation with the Slovak Academy of Sciences in the newly founded journal A+U. The majority of research publications, from within the Department or outside, collected in the Department's library over a single decade, were deliberately destroyed after it was moved to new quarters. The Department was a true product of the time, and in the 1960s it formed an excellent discussion club. No less interesting were the people who guided it, the erudite architect Zdeněk Lakomý and the socialist idealist-pragmatist Otakar Nový, who was the official reviewer for recent domestic work. The remnants of the Department, with overwhelmingly new personnel, were then placed in 1986 under the Institute of Art History of the ČSAV, as the architecture division.

Je skoro neuvěřitelné, že si dnes můžeme vybavit existenci této instituce už jen ve vzpomínkách několika málo z nás. Jako by ji odvál vítr se vším, co s ní souviselo, se všemi představami, ideami, programy a hlavně téměř celým objemným „dílem“, které zde a v řadě jiných pracovišť bylo vyprodukováno a kupilo se v temných „katakombách“, jak jsme jim říkali. Všechno zmizelo, a pokud se některé sporé fragmenty dobových textů objeví, bude pro budoucího historika nesnadným úkolem zjistit, o co tady vlastně šlo, o jakou „teorii“ a k čemu měla sloužit, komu byla určena?

Přesný název: *Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí ČSAV*. Byl založen v roce 1964 a umístěn v Praze na Hradčanech v ulici Úvoz 24 v prvním patře. Tehdy se tam uvolnilo místo po Muzeu Jaroslava Vrchlického, které bylo přemístěno do Památníku písemnictví, a hlavní architekt Prahy Jiří Voženílek, jeden z iniciátorů vzniku Kabinetu, mu toto místo pomohl přidělit. Za rakouské monarchie to býval salon sester Kalašových, scházela se zde tehdejší literární elita, Zeyer, Vrchlický, Theer aj. Jedna ze tří sester byla slavná světová zpěvačka Klementina, která zemřela na turné v brazilské Bahii, a tak prý zde jako symbol její památky dlouho vévodila na jakémisi domácím oltáříku Vrchlického básnická sbírka *Ěmorta*. Kabinet sídlil nad atelierem fotografa Josefa Sudka. Pokud tam strýček Sudek byl, bylo zespoda tlumeně slyšet klasickou hudbu. Starý pozdně barokní dům, který nazval Zeyer ve své korespondenci Lunasol, byl vetknut do příkrého svahu k Hradčanskému náměstí, kam zasahovaly temné zadní místnosti, zvané „katakomy“, s malým venkovním dvorkem v patře.

A zde, v tomto idylickém příbytku, z něhož byl nádherný výhled na Petřín, se měla zrodit univerzální teorie socialistické architektury a životního prostředí. Existovaly sice stanovy, ale ty si patrně přečetl jen jediný člověk, vedoucí Kabinetu Zdeněk Lakomý, a vyložil si je po svém.

Vznik Kabinetu probíhal zhruba v druhé polovině šedesátých let, v době tzv. politického „tání“, a to nesporně podmínilo zvláštní ráz narychlo ustaveného společenství, které měl představovat tzv. „multidisciplinární tým“, schopný pojednat a řešit problémy architektury a životního prostředí z mnoha hledisek. Cílem výzkumů měly být, dá-li se to tak říci, syntetizované návody, jak utvářet a formovat ideální, nebo alespoň optimální životní prostředí pro socialistickou společnost. Výsledky měly sloužit, řečeno slovy Zdeňka Lakomého, „decizním orgánům“ jako návod k rozhodování při plánování rozvoje socialistického státu. Byly tu zastoupeny různé disciplíny, shromážděné ad hoc, v čele byla samozřejmě architektura, pak tu byla sociologie, psychologie, medicína, hygiena, legislativa, zemědělství, psychiatrie...

Zde chci věnovat pozornost první fázi existence Kabinetu, která měla poměrně krátké trvání: Kabinet byl v roce 1971 – 1972 zrušen a připojen k Ústavu krajinné ekologie. Po složitých jednáních, která vedl Otakar Nový, byla jedna jeho zbývající část, v níž převažovala architektura, připojena k Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV jako Odbor životního prostředí. Tady však začíná jiná, normalizační historie.

Do čela Kabinetu byli postaveni dva architekti, Zdeněk Lakomý jako vedoucí a Otakar Nový jako jeho zástupce. Celý

„výzkumný tým“ tvořilo asi 12 lidí, sekretariát pak 3, knihovna a fotolaboratoř okolo 5 lidí. Celkem zaměstnával Kabinet asi 20 lidí.

Aby se taková instituce stabilizovala a ustálila ve svých pracovních programech, to by vyžadovalo jistě delší čas a především také jasné a teoretické uchopení a syntetizaci tématu. K tomu však ve vzrušené době druhé poloviny šedesátých let, kdy se z Kabinetu stal spíše debatační klub, než výzkumné pracoviště, chyběly dostačující podmínky. Diskuse se odbývaly zpravidla v pondělí a byli zváni různí zajímaví lidé, historikové, filosofové, architekti, sociologové, kteří výrazně oživovali atmosféru debat a do jisté míry orientovali i směr myšlení v Kabinetu v duchu liberalizačního (tehdy se mu říkalo „obrodného“ procesu).

Víc než na teoretickou činnost byl Kabinet tehdy soustředěn na přípravu velké výstavy v Jízdně Pražského hradu, konané v roce 1967 u příležitosti sjezdu Mezinárodní unie architektů (UIA) v Praze. Tým připravující výstavu vedl Otakar Nový. Na rozdíl od idealisty Lakomého měl mnohem pragmatictější postoj k teorii a smysl teoretické práce viděl v psaní četných článků, recenzí, přípravě výstav a katalogů projektových ústavů.

Nicméně, v daném termínu musel Kabinet vytvořit požadované dílo a každý člen musel odevzdat povinné penzum za obor, který zastupoval. Sociologové s psychologem se zabývali tématem „pocitu domova“ a „trávením volného času“, architekti urbanismem, ostatní zemědělstvím, legislativou, hygienou, atd. V podstatě šlo o návody, často obecně známé a opakované, jak zlepšit situaci v té či oné oblasti, nic objeveného se tu nevyskytovalo. Konečně, v reálných podmínkách tehdejší situace se dalo, pokud šlo o dosti zpustlé životní prostředí v ČSSR, snadno radit, jak jej vylepšit. Zlepšovat se dalo téměř všechno a navíc se věci odehrávaly, jak jsem už poznamenal, ve vzrušené době politického „tání“, což celý Kabinet intenzivně prožíval.

Kabinet pracoval na výzkumném úkolu, týkajícím se tvorby životního prostředí v městském a venkovském prostoru na prahu „vědecko-technické revoluce“ a zároveň koordinoval řadu českých a slovenských pracovišť, obírajících se obdobnými tématy, vázanými k různým specifickým oborům. Ta v příslušných termínech v Kabinetu své práce obhájovala. Např. ČVUT (průmyslové stavby), VÚVA (Výzkumný ústav výstavby a architektury), SAV aj. Celodenním obhájěním několikaleté práce celých kolektivů (prošlo všechno) ze sebe výzkumná pracoviště sňala břemeno a v našich „katakombách“ se vršily další hranice spisů. Je možné, že se mezi nimi tu a tam objevila seriózní práce, ale kromě autora a některých jeho kolegů ji sotvakdo přečetl.

Nevzpomínám si už přesně, v kterém roce (1969?) měl Kabinet uzavřít svůj první „výstup“. Nejdlejší úvodní stať, která měla v nadhledu shrnout a zhodnotit obsah všech příspěvků, zpracoval Zdeněk Lakomý. Nevím už, do jaké míry se s jednotlivými příspěvky seznámil, vycházel vřdycky ze svého ideologického, marxisticko-leninského pojetí světového vývoje, začínal obvykle od prvotně prvobytné společnosti a končil socialistickou vizí, která jediná může zachránit lidstvo a nezbytnou podmínku jeho existence, životní a přírodní prostředí.

Pozoruhodný je dlouhý název, který pro tento první „výstup“ Lakomý vytvořil: *První varianta nástinu hypotetické koncepce*

*perspektivních tendencí vývoje životního prostředí z hlediska materiál-
ních a kulturních potřeb člověka a společnosti.*

Všeobšáhly titul byl už sám o sobě hotovým dílem, jakoby živěným představou, že případným adresátům mělo stačit si název přečíst, aby byli uvedeni do samé podstaty díla. Ve skutečnosti to byl název Lakomého dlouhé úvodní stati. Nicméně, je třeba říci, že Lakomý ve svých článcích a spisech formuloval ideologickou argumentaci pro téma socialistické životní prostředí tím, jak zdůrazňoval jeho význam pro politiku socialistického státu. Choval poněkud marnou naději jako Kafkův zeměměřič, že pronikne k sluchu nejvyšších stranických orgánů, které jeho myšlenky ocení, že ho jednou přijmou na vysněném Zámku.

Jaká však byla relevance „vědecké“ práce pro reálný, značně pokleslý stav prostředí v tehdejší ČSSR, o tom lze pochybovat. Byl to verbální svět, vytvářející svou vlastní uzavřenou sféru, jeho působení na reálnou situaci bylo téměř nulové. Přesto měla Lakomého argumentace svůj význam, který spočíval v tom, že ji napodobovali mnozí lidé, kteří potřebovali ideově podpořit své projevy, týkající se životního prostředí, tedy tématu, které se tehdy začínalo nosit. Někteří z Lakomého textů dokonce bezostyšně opisovali. Bylo charakteristické pro tehdejší dobu, že jen sotva-
kdo, vyjma několika málo ortodoxních komunistů, bral vážně tyto verbální projevy, doprovázené nutně povinnou ideologickou rétorikou, kterou Lakomý pomáhal vytvářet.

Nicméně, druhá polovina šedesátých let dodávala lidem z Kabinetu nadějnou perspektivu, jistou dávku víry, že myšlenky mohou dostat nový smysl a význam i obecnou platnost, a to se odráželo v atmosféře kabinetních seminářů. Tato optimistická atmosféra skončila začátkem sedmdesátých let. Dva lidé emigrovali, byli to vynikající sociolog Jaroslav Krejčí, pozdější profesor na universitě v britském Leicesteru, jehož makro-sociologické práce měly světový ohlas, ale to byl vedoucí knihovny a dokumentaristiky Richard Glazar (ten se v devadesátých letech z emigrace vrátil a jako jeden z mála vězňů, kterým se podařilo uprchnout z koncentračního tábora Treblinka, vydal knihu *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*).

V šedesátém osmém přijel do Prahy slavný americký architekt Richard Neutra. Brzy se spřátelil s Otakarem Novým. Na začátku dvacátých let emigroval do USA a teď ve stáří se vrátil se svou paní Dione do Evropy, kde už hodlal natrvalo zůstat. Projevil zájem o spolupráci s Kabinetem, s nímž jej Nový seznámil a dokonce se začaly rozvíjet i jakési námluvy (slavnostní matiné Kabinetu s Neutrou ve Společenském klubu Savarin). Tomu však učinila konec sovětská okupace.

Provoz Kabinetu spočíval především v pravidelných pondělních poradách. Jednotliví pracovníci hlásili svou činnost, účast v různých akcích, publikování atd. Občas následovaly semináře k rozmanitým tématům, vážícím se k programu Kabinetu. Měly ohlas a navštěvovali je i zajímaví lidé zvenčí.

Vedoucí Kabinetu Lakomý vedl často předlouhé monology, přičemž se natolik pohroužil do sebe, že přestal vnímat okolí a s přivřenými očima předl svou řeč, aniž si všiml, že se celý kabinet vytratil do „katakomb“ a tam v husté cigaretové mlze vedl jiný, bujnější život. Zůstala jen zarputilá nekuřačka dr. Vidláková, která se snažila pracovat, šustila co nejhlasitěji papíry, chřestila tužkami, dráždila mluvčího, aniž by dokázala zastavit

monotónní tok jeho řeči. O čem vlastně hovořil ten „uspávač hadů“, jak se mu říkalo? To už nikdo neví, nikdo si z toho nic nezapamatoval. Podobně jako mluvil, spřádal své dlouhé texty. Pokud se některé uchovaly, jsou dnes těžko čitelné i pochopitelné.

Lakomý nicméně stojí za pozornost, šlo vskutku o zcela zvláštní postavu. Za normálních poměrů bych si jej představil jako poněkud podivínského středoškolského profesora kreslení, směšnou figurku, nebo také zarputilého, svým způsobem fanatického kazatele, který se domnívá, že nese poslání spasit svět. Měl výtvarné vlohy, jeho akvarely kytic byly půvabné, ale kazatelství a psavost převládaly. Za války pracoval u Bati ve Zlíně jako nábytkový návrhář, v padesátých letech byl tajemníkem Svazu socialistické kultury a předním teoretikem socialistického realismu („architektura je umění a jako umění je stranická“). Pocházel z početné měšťanské rodiny, otec, bývalý legionář a později Štefánikův tajemník, byl v meziválečném období důstojným ředitelem Akademického gymnázia v Praze. Jedna jeho teta byla přítelkyně Otokara Březiny (v devadesátých letech vyšla její kniha o Březinovi).

Lakomého texty se vyznačovaly neuvěřitelnou všeobšáhlostí, začínaly obvykle u lovců mamutů, sběratelů bobulovin atd. a trvalo dlouho, než dospěl k přítomnosti, kde se obíral „hmotnými a duchovními potřebami člověka“, nutností dosáhnout jejich souladu, „potřebou krásna“ v perspektivách socialistické budoucnosti. Zajímavá byla jeho „teorie skromnosti“. Byl hodný, dobrotivý, ale jako věrný člen strany dovedl být ze strachu z vrchnosti nebezpečný. V jeho myšlení byla zvláštní směsice marxistické utopie, avantgardních postojů a současné problematiky... Spíš než přesvědčení to byla víra, že lidstvo může spasit jedině komunismus, úběžník, k němuž svět musí směřovat, a velice silně pociťoval naléhavost svého sdělení. Byl bezesporu inteligentní i vzdělaný, ale devótní slepá oddanost straně znehodnocovala značnou měrou jeho myšlenkovou práci, kterou chtěl zaštiťovat všechny teoretické výstupy Kabinetu. V sedmdesátých letech vydal své syntetické dílo *Člověk mění svět*.

Otakar Nový byl člověk zcela jiného ražení, kuriózní kon-
kurent idealisty Lakomého, pragmatický i ctižádostivý. Oba se zvláštním způsobem doplňovali, přežili normalizační prověrky a setrvali v KSČ, zatímco ostatní pracovníci byli během pro-
věrek ze strany vyškrtnuti a později přešli do Ústavu krajinné ekologie. Nový pocházel z průmyslnické rodiny (otec, vynikající metalurg, byl technickým ředitelem Škodovky v Plzni). Po maturitě odešel do Prahy studovat architekturu a zde navázal úzké kontakty s moderními architekty. Aktivně se účastnil politického života (jako sociální demokrat), cestoval po západní Evropě. Jeho korespondence z cest svědčí o literárním nadání, vnímavosti k architektuře a k urbánnímu prostředí. Za války pracoval u jedné plzeňské firmy, po válce na Osidlovacím úřadě pro pohraničí, později po únoru 1948, kdy se chopila moci KSČ, se intenzívně podílel na znárodnování architektonických ateliérů a na vzniku Stavoprojektu. Později pracoval jako projektant v Ostravě a od roku 1954 přešel do tehdy založeného ústavu SÚRPMO v Praze, kde se podílel s dr. Líbalem na historickém průzkumu českých měst. Působil také jako externí pedagog na Fakultě architektury v Brně, přednášel o urbanismu a byl u studentů oblíben. Nevím, jaké okolnosti jej přivedly v roce 1964 do Kabinetu, ale

hned od počátku stál s Lakomým v jeho čele. V témže roce vydal knihu *Konec velkoměsta*, kterou v době normalizace přepracoval, doplnil ideologizujícími kapitolami (opsanými zčásti z Lakomého) a vydal pod názvem *Velkoměsto včera, dnes a zítra*. Byl také oficiálním a dá se říci předním komentátorem architektonického dění v tehdejší ČSSR. V roce vyvrcholení „pražského jara“ si uhnal Řád práce, ale s tím se později moc chlubit nemohl. Podílel se s Lakomým na likvidaci dřívějšího Svazu architektů a na založení nového normalizačního Svazu. Od osmdesátých let se začal zabývat přípravou své stěžejní knihy Česká architektonická avantgarda, která vyšla až v roce 1998. Nový, zvaný Otká, byl člověk vzdělaný, bystrý, nápaditý, ale také velice náladový, proměnlivý, někdy nesnesitelný. Na tom měl svůj lví podíl alkohol, kterému podléhal a který mu pomohl k řadě pádů, když v podroušeném stavu se stával agresivním a urazil ty, kteří mu měli umožnit kariéru. Jeho ctižádostí bylo stát se profesorem a nepochybuji, že by byl v té šedivé době zajímavý i poutavý pedagog. Přes několik nadějných náběhů neuspěl. Vzpomínky pamětníků na něj jsou velice rozporné, jedni jej ctí, druzí jej považují za bezcharakterního konjunkturalistu. Strávil jsem vedle něj přes dvacet let a zažil s ním chvíle zlé i dobré, které stály za to. Jenom si někdy myslím, čím by asi mohl být v podmínkách slušné demokracie. Jistě někým mnohem významnějším, měl k tomu dispozice. Porady a semináře Kabinetu od sedmdesátých let byly za jeho vedení velice svobodné a otevřené. Za zmínku ještě stojí, že v roce 1995 vyšla jeho knížka z pestrého bohémského prostředí *Ohňostroj pražských barů a lokálů*. S jakými skvělými lidmi se v nich potkával...

Kabinet byl na počátku normalizace zrušen a převeden k Ústavu krajinné ekologie, v jehož čele stál botanik prof. Hadač. Část Kabinetu, převážně tvořená architektky, však nepřijala novou situaci a Otakaru Novému se jí podařilo převést v roce 1972 do Ústavu filosofie a sociologie (ředitel Radovan Richta) jako Odbor architektury a životního prostředí. Nový se stal jeho vedoucím. V roce 1986 pak tento odbor přešel do Ústavu teorie a dějin umění. Ale to už je jiná kapitola

Po roce 1967 bylo v Bratislavě v SAV zahájeno vydávání časopisu *Architektúra a urbanizmus*, na němž se podílel i pražský Kabinet (společná redakční rada), ale spolupráce se rozvinula až v sedmdesátých letech po rozdělení Kabinetu, jehož zbývající složka se pak věnovala architektonickým a hlavně urbanistickým tématům. Zde by se také daly dohledat úvahy tehdejších našich „myslitelů“, pokud by se někdo chtěl obdobím sedmdesátých a osmdesátých let zabývat. To jsme se už s Petrem Kratochvílem (přišel v roce 1974) začali zajímat o postmoderní tendence a vnímali je ani ne jako formální dění, ale spíš jako disentní postoj architektury a architektů vůči státní etablované manýře.

Hlavní období Kabinetu, jak se konstituoval v původní podobě, nebylo dlouhé, trvalo od roku 1964 do roku 1972. Kulminoval ve chvílích „pražského jara“ v roce 1968. Dá se říci, že Kabinet byl typickým a svým způsobem půvabným produktem šedesátých let a vykazoval jakožto intelektuální instituce všechny znaky emocionálního prožívání „obrodného procesu“.

Stohy popsaného papíru, výsledky tolikerého „vědeckého“ bádání, navršené v „katakombách“, byly před vystěhováním z Úvozu v roce 1977 – až do té doby tu přežívala zbývající část

někdejšího Kabinetu – odvezeny do sběren a za výtěžek pořízena velká láhev whisky, kterou jsme na rozloučenou vypili. Sic transit...

I kdyby v nějakém zapadlém archívu něco z těch prací přežilo, daly by se zkoumat spíš jako dokument o té zcela zvláštní, vzrušené době plné emocí, snah po nápravě „hmotného i duchovního“ prostředí, které učinila přítrž sovětská okupace. Socialistický stát si objednával od Kabinetu (existoval ještě podobný Kabinet při VÚVA) návody, jak „vědecky“ postupovat při vytváření ideálního architektonického a přírodního prostředí pro své občany. S výsledky bádání tolika lidí, které za to platil, to dopadlo tak, jak to dopadlo. Je ale čeho litovat?

Přesto si myslím, že kdyby nepřišla husákovská normalizace, Kabinet by postupně získával vzdělanou a přemýšlivou elitu, osobnosti, kolem nichž by se vytříbila nosná témata, vznikl by kooperativní myšlenkový tým. Mohl se stát zajímavým intelektuálním centrem i dobrodružstvím. Doba normalizace však zcela rozložila původní záměry a i když oba pilní psavci Lakomý a Nový pokračovali dál a zaměstnávali nepřetržitě písáčky (ostatní jsme si své texty museli psát sami), nevyplýnulo odtud nic, co by vstoupilo do kulturní historie a co by vykazovalo hodnoty, přínosné pro dnešní časy.

Praha, říjen – listopad 2016